

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні кадрового потенціалу державної служби та розробці стратегії її розвитку.

Список використаних джерел

1. *Баранов О.* Правові питання автоматизованого оброблення персональних даних державних службовців / О. Баранов // Вісн. держ. служби. - 2010. - № 2. - Режим доступу : www.guds.gov.ua
2. *Витко Т.* Добір кандидатів на державну службу в Україні: соціологічний аналіз та перспективи розвитку / Т. Витко // Вісн. держ. служби. - 2010. - № 2. - Режим доступу : www.guds.gov.ua
3. *Пархоменко-Куцевіл О.* Теоретико-методологічні засади класифікації посад державної служби: зарубіжний досвід / О. Пархоменко-Куцевіл // Вісн. держ. служби. - 2010. - № 1. - Режим доступу : www.guds.gov.ua
4. План модернізації державного управління: пропозиції щодо приведення державного управління та державної служби України у відповідність із принципами і практиками демократичного урядування / В. Афанасьєва, А. Вишневський (кер. авт. кол.), Р. Гекалюк [та ін.] ; за заг. ред. Т. Мотренка. - К. : Центр адаптації держ. служби до стандартів Європейського Союзу, 2010. - 320 с.

Інна Сурай,

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри парламентаризму
та політичного менеджменту НАДУ,
старший науковий співробітник*

Еліти в державному управлінні: феномен лідерства

Стаття присвячена дослідженню феномену лідерства еліти системи державного управління. Акцентовано увагу на об'єктивній та суб'єктивній стороні лідерства, а також на основних підходах дослідження його як суспільного феномену.
Ключові слова: державне управління, еліти в державному управлінні, лідерство, феномен лідерства.

The article is devoted research the phenomenon of leadership of elite in public administration. Attention is accented on objective and to the subjective side to the phenomenon of leadership, and also on basic approaches of research of him as the public phenomenon.

Key words: public administration, elites in public administration, leadership, phenomenon of leadership.

Постановка проблеми. У період системних змін, реформування й модернізації такої великої й складної системи, як держава та, зокрема, систе-

ми державного управління, особливого значення набуває наявність лідерських якостей у тих, хто здійснює управління цією системою. У сфері публічного управління України (державного управління в широкому розумінні) на 1 січня 2011 р. працювало 379 283 особи: 279500 державних службовців та 99783 посадові особи місцевого самоврядування. Із них 116769 осіб - це керівники: 75370 працюють на державній службі та 41399 - в органах місцевого самоврядування, у тому числі керівники I-II категорій посад - 1617 осіб: 1521 - на державній службі та 96 - в органах місцевого самоврядування [5].

Як відомо, керівники I-II, частково й III категорій посад державної служби та служби в органах місцевого самоврядування приймають державно-управлінські рішення, зокрема стратегічні, на відповідній території держави або у відповідній сфері діяльності суспільства. Ці особи за своїм статусом мають бути лідерами. Крім того, за місцем в ієрархії влади, владними повноваженнями (альтиметричний підхід) таких осіб відносять до еліти системи державного управління. Отже, серед ключових проблем сьогодення щодо управління державою, суспільством виокремлюється проблема лідерства еліти в державному управлінні.

Аналіз останніх публікацій. Питання лідерства, у тому числі лідерства еліт, розглядаються в працях А.Ардишвілі, А.Гаспарішвілі, Н.Гончарук, В.Гошовської, С.Жарої, І.Коліушка, С.Кузнєцової, Б.Кухти, О.Логвиненка, М.Логунової, А.Михненка, Т.Мотренка, Н.Нижник, С.Серьогіна, А.Пахарева, М.Пірен, А.Пойченка, В.Рєбкала та інших науковців.

До *невирішених повністю частин загальної проблеми* належить визначення якісних характеристик еліти в державному управлінні, серед яких і лідерство.

Тому *метою статті* є дослідження феномену лідерства серед еліти системи державного управління.

Виклад основного матеріалу. Управління, як будь-який інший вид людської діяльності, підпадає під дію законів еволюційного розвитку суспільства, з часом видозмінюється та набуває нових рис, еволюціонує. Лідерство в сучасному державному управлінні - це вищий еволюційний рівень управління.

Лідерство як поняття, що має безліч значень, використовується для опису широкого кола явищ, пов'язаних з процесами прояву влади і впливу в різних соціальних колективах, таких як групи, організації, співтовариства або нації. Запозичення терміна з повсякденної мови і його визначення дослідниками в кожному конкретному випадку відповідно до інтересів дослідження призвело до того, що неможливо і, як вважає ряд дослідників, небажано сформулювати єдине визначення цього терміна. Існує стільки визначень лідерства, скільки тих, хто намагався його визначити.

Можна назвати такі основні підходи до сучасного трактування лідерства, які сприяють розкриттю його сутності: 1) лідерство - це різновид вла-

ди; 2) лідерство - це управлінський статус; 3) лідерство - це вплив на інших людей. Розкриваючи феномен лідерства, зокрема лідерства еліти в державному управлінні, слід звернути увагу на його об'єктивну та суб'єктивну сторони, що знайшло відображення у наведених вище підходах до трактування цього поняття.

Об'єктивно феномен лідерства ґрунтується на певних потребах складноорганізованих систем. До них належить, насамперед, потреба в самоорганізації, упорядкуванні поведінки окремих елементів системи з метою забезпечення її життєвої та функціональної здатності. Така впорядкованість здійснюється через вертикальний (управління - підпорядкування) і горизонтальний (корелятивні однорівневі зв'язки, наприклад поділ праці і кооперація) розподіл функцій і ролей і, насамперед, через виділення управлінської функції та структур, що здійснюють її, які для забезпечення ефективності вимагають, як правило, ієрархічної, пірамідальної організації. Вершиною такої управлінської піраміди і виступає лідер. Суб'єктивно лідерство виявляється через особистісні прояви лідера.

Лідерство як різновид влади виявляє свою специфіку через її спрямованість згори донизу, а також через те, що її носієм виступає не більшість, а одна особа або група осіб. Жан Блондель зазначає, що політичне лідерство - це "влада, здійснювана одним або кількома індивідами, для того щоб спонукати членів націй до дій" [3].

Лідерство як управлінський статус, соціальна позиція пов'язане із прийняттям рішень та керівною посадою. Така інтерпретація лідерства випливає зі структурно-функціонального підходу, що припускає розгляд суспільства як складної, ієрархічно організованої системи соціальних позицій і ролей. Зайняття в цій системі позицій, пов'язаних з виконанням управлінських функцій (ролей), і дає можливість людині отримати статус лідера. Іншими словами, як зазначає Л. Даунтон, лідерство - це "становище в суспільстві, що характеризується здатністю особи, яка це становище займає, скеровувати й організовувати колективну поведінку деяких або всіх його членів" [1].

Слід зазначити, що відповідно до функцій та структури системи державного управління "еліта в державному управлінні", за альтиметричним підходом*, - це невід'ємна і важлива частина суспільства, яка виникає в результаті його соціально-політичної диференціації, наділена офіційними повноваженнями та володіє правом і можливостями приймати управлінські рішення щодо життєдіяльності суспільства (держави), організувати їх запровадження, контролювати діяльність усіх ключових інститутів суспільства і таким чином займає керівне місце в суспільстві (державі) [4, с. 12; 8, с. 53-54].

* Згідно з альтиметричним підходом до еліти відносять осіб за фактом володіння ними реальною владою і впливом.

Еліта є складовою системи суб'єктів державного управління, її найвищою стратою (за повноваженнями, можливістю впливів на суспільні процеси, свідомість, поведінку і діяльність людей); це складна ієрархізована структура, яка забезпечує цілісне функціонування держави та її інститутів. До еліти системи суб'єктів державного управління в Україні слід віднести осіб, що займають найвищі посади в державі, органах влади та органах місцевого самоврядування. Отже, факт володіння реальною владою і впливом надає особі або групі осіб можливість займати провідне становище, становище лідера. Слід зауважити, що саме з використанням альтиметричного підходу (структурно-функціонального) наші сучасники найчастіше розглядають еліту в державному управлінні, при цьому погоджуючись, що на посадах "еліти" мають бути найкращі представники суспільства (аксіологічний підхід). Серед якісних характеристик еліт у державному управлінні називають лідерство.

Феномен лідерства виникає і реалізується тільки в суспільному середовищі. Феномен лідера - це визнання, виявлення, застосування природних психофізичних, розсудливо-розумових та розпорядчо-організаційних відмінностей між людьми. Саме ці відмінності, особливі властивості та їх застосування характеризує лідерство як вплив на інших людей.

Як явище лідерство відоме ще з давніх-давен, а з 80-х рр. ХХ ст. воно стає предметом вивчення соціологічних, психологічних і економічних дисциплін, досліджуються шляхи і способи розвитку лідерських якостей особи. Виникає ціла "філософія" лідерства.

Як слушно зазначає Ж.Блондель, "лідерство так само старе, як і людство, воно універсальне й неминуче. Воно існує скрізь: у великих і в малих організаціях, у бізнесі та в релігії, у профспілках і в благодійних організаціях, у компаніях і університетах. Лідерство за своїми намірами та цілями є ознакою номер один будь-яких організацій. Для того, щоб існувало лідерство, необхідна наявність групи; і скрізь, де виникають групи, з'являється лідерство" [3, с. 7]. Лідерство - це відносини домінування і підкорення, впливу й наслідування в системі міжособистісних і групових відносин [7].

У своїй книзі "Політика як мистецтво керівництва" американський політолог Р.Такер застерігає від ототожнення лідерства з функціями посадових осіб у державному або партійному апаратах. Він зазначає, що лідерство - це щось значно більше, ніж аналіз і прийняття державно-владних рішень, це - вплив на розум, енергію тих людей, яким належить зіграти свою роль у тому чи іншому процесі [7].

Також варто згадати застереження Стівена Кові, що лідерство (leadership) - це не управління (management) [6, с. 129-132]. Лідерство - це вищий рівень, на якому визначається, що саме слід робити. Управління зосереджується на рівні нижчому, на якому визначається, як зробити найкращим

чином? Тобто, як вважають Пітер Дракер і Уоррен Бенніс, "управління - це робити справу правильно; лідерство - це робити правильні справи" [6, с. 129].

До сьогодні вчені, які досліджують проблеми лідерства, дискутують з приводу того, що є визначальним для його становлення як суспільного феномену. У цьому плані можна виділити три основних підходи [7].

1. Пояснення лідерства як індивідуально-психологічного феномену, тобто як суто психологічного явища. Представники цього підходу вважають, що домінуючим фактором феномену лідерства є набір у того чи іншого індивіда певних індивідуально-особистісних рис.

Набули поширення спроби виявити набір бажаних або обов'язкових для отримання статусу лідера індивідуально-психологічних рис. Наприклад, американський соціолог Е.Богардус такими рисами вважає: розум, енергійність, здатність передбачати, привертати до себе увагу, почуття гумору, твердість характеру. Його колега К.Бірд, узагальнивши низку досліджень з проблем лідерства, навіть склав перелік 79 якостей, які, на його думку, притаманні лідерам. Однак виявилось, що багатьом з тих, хто досяг вершин лідерства, притаманний далеко не повний перелік усіх цих якостей. Більше того, серед якостей успішних лідерів були і зовсім протилежні.

Ще один американський соціолог - Р.Стогділл здійснив комплексне дослідження феномену лідерства і отримав суперечливі результати щодо його індивідуально-особистісних характеристик. У своєму "Підручнику з лідерства" він класифікує більш як 40 елементів, пов'язаних з психологічними рисами лідерів, і групує їх за п'ятьма основними рубриками: фізіологічні дані; соціальне походження; інтелектуальні здібності; особистісні характеристики; соціальні характеристики. Серед особистісних характеристик, вважає Р.Стогділл, для становлення лідерства важливими є ентузіазм, упевненість, пристосуванство. Що ж до соціальних характеристик, то тут автор виділяє адміністративні здібності, популярність, тактовність. Проте Р.Стогділлу так і не вдалося визначити, які з названих ним характеристик лідерства більше, ніж інші, пов'язані з цим важливим суспільним феноменом. За результатами дослідження вчений робить висновок: людина не стає лідером лише тому, що має певний набір особистісно-психологічних якостей. Цього аж ніяк недостатньо.

2. Визначення лідерства як "функції" ситуації. Не відкидаючи значення індивідуально-психологічних якостей, прихильники цього підходу вважають, що ті чи інші риси лідера проявляються залежно від конкретної ситуації. На їх переконання, лідерство - це продукт ситуації, що склалася в певний конкретний період. Е.Фідлер, зокрема, підтверджує цю тезу таким прикладом: у ситуаціях сприятливих чи несприятливих лідер, орієнтований на вирішення ключових завдань, досягає кращих результатів, ніж той, хто орієнтується на людей.

Наводиться і такий історичний приклад. Дослідник Дж.Шнейдер помітив, що кількість військових лідерів в Англії була прямо пропорційною до кількості військових конфліктів, у яких брала участь країна. Це стало для прихильників такого підходу яскравим підтвердженням справедливості їхнього судження. До речі, один із законів відомого А.Дж.Мерфі формулюється так: ситуація викликає лідера, який повинен стати інструментом розв'язання проблеми. Якщо продовжити думку Мерфі, можна стверджувати, що вже сама наявність сприятливої ситуації передбачає активність лідера в оволодінні нею. Якщо ситуація дозріла для Наполеона, вважають представники цього підходу, то саме він дозрів для цієї ситуації. Тому великі події розглядаються ними як "шлюб" між людиною і часом. Саме лідер знає, коли він може використати ситуацію. Досить часто саме він проявляє здатність оцінити ситуацію, її потреби і "подати" себе через зміну власного образу, позиції, поведінки відповідно до цих запитів.

Проте і такий підхід не розкриває сутність феномену лідерства повністю.

3. Спроба поєднати два попередніх підходи до пояснення лідерства. Лідер розглядається як продукт конкретної ситуації, в якій він виявляє свої індивідуально-психологічні якості. У межах цього підходу визначальними для становлення лідерства вважаються одночасно й індивідуально-психологічні риси лідера, і умови, в яких відбувається його становлення. Так, на думку С.М.Казе, лідерство генерується трьома чинниками: особистісними якостями, подією (або ситуацією) і групою послідовників. Цілком очевидно, що цей підхід є спробою подолати обмеженість двох попередніх і намаганням примножити їх позитивні якості, оскільки такий складний суспільний феномен, яким є лідерство, не можна пояснити виходячи лише з однієї групи причин [7].

У політичній науці все більшої ваги набувають концепції лідерства, автори яких прагнуть врахувати вплив усіх чинників. Так, з'явилася інтеграційна теорія лідерства. Зокрема, сучасний американський політолог М.Херманн вважає, що лідерство - багатогранне поняття. Розглядаючи його прояви, слід брати до уваги: 1) риси самого лідера; 2) завдання, які він повинен виконувати; 3) взаємозв'язок між лідером і його конституентами; 4) контекст або конкретну ситуацію, в яких лідерство здійснюється [2].

У сучасній політології коло конституентів лідера є досить широким: у нього включаються не тільки політичні активісти і всі послідовники лідера, але і його виборці, а також все ті, хто взаємодіє з ним.

У формуванні і функціонуванні відносин "лідер - конституенти" особливо велику роль відіграють політичні активісти. Саме вони досить компетентно оцінюють його особисті якості і можливості, організують кампанії на його підтримку, тобто "роблять" лідера. Через конституентів виявляється вплив на політику панівної політичної культури і, передусім, ціннісних орієнтацій.

Взаємодію лідера і його конститuentів слід розглядати як взаємоспрямовану, з двостороннім рухом. Причому лідери можуть значною мірою змінювати свою соціальну опору. Самостійність лідера щодо конститuentів безпосередньо залежить від характеру політичного устрою, ступеня концентрації влади в руках керівника і від політичної культури в цілому [9].

Основні висновки проведеного дослідження. Отже, феномен лідерства виявляє себе в процесі взаємодії, під час якої одні особи (лідери) знають і виражають потреби й інтереси інших (конститuentів) і в такий спосіб досягають престижу і впливу, а інші (їх прихильники, конститuentи) добровільно віддають їм частину своїх владних повноважень для здійснення цілеспрямованого представництва і реалізації власних інтересів. Феномен лідерства надзвичайно багатогранний за своїми проявами і функціями, залежить від історичних епох, типів політичних систем, конкретної ситуації, особливостей лідерів і їх конститuentів та інших факторів.

Тому в *перспективі подальші дослідження* у даному напрямі мають становитися процесу прояву лідерства, зокрема аналізу взаємодії лідера і конститuentів (групи), без якого неможливе повне розуміння феномену лідерства.

Список використаних джерел

1. *Downton L. Leadership Commitment and Charisma in the Revolutionary Process / L. Downton, Jr. Rebel. - N.Y. - London : [s. n.], 1973. - 220 p.*

2. *Hermann Margaret G. Defining the Bush Presidential Style / Margaret G. Hermann. - In : "Mershon Memo", Spring 1989. - 202 p.*

3. *Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу / Ж. Блондель. - М. : Рос. акад. упр., 1992. - 135 с.*

4. *Гончарук Н. Т. Визначення сутності поняття "еліта" в контексті управління суспільством / Н. Т. Гончарук, І. Г. Сурай // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. - Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2009. - № 4 (27). - С. 3-13.*

5. *Державна служба в цифрах. - Режим доступу : http://www.guds.gov.ua/control/uk/publishext/article?art_id=363964&cat_id=363852&base_id=247084*

6. *Кови Стивен Р. Семь навыков высокоэффективных людей. Возврат к Этике Характера : пер. с англ. / Стивен Р. Кови. - 2-е изд. - М. : Вече, Персей, АСТ, 1998. - 480 с.*

7. *Логунова М. М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / М. М. Логунова. - К. : Центр сприяння інституц. розвитку держ. служби, 2006. - 196 с.*

8. *Сурай І. Г. Поняття "еліта" в системі суб'єктів державного управління: альтиметричний підхід / Інна Геннадіївна Сурай // Суспільство. Держава. Управління. Право. - 2011. - № 1. - С. 46-54.*

9. *Теория конститuentов. - Режим доступу : http://www.librero.ru/article/7t7/outdo/teory/teoria_konctituentov.htm*